

RIZICI SOCIJALNOG UMREŽAVANJA DECE NA INTERNETU*

Marina Kovačević-Lepojević*

Vesna Žunić-Pavlović*

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu

Deca širom sveta gotovo svakodnevno pristupaju sajtovima za socijalno umrežavanje radi ostvarivanja interpersonalnih interakcija sa vršnjacima. Socijalno umrežavanje može doprineti razvoju kreativnosti, samoeфикаsnosti, različitih akademskih postignuća, samopouzdanja, tolerancije na različitosti i socijalnih veština dece, ali ih istovremeno izlaže riziku zloupotrebe i nasilja. Prvi cilj ovog rada je analiza rezultata savremenih istraživanja o rizicima socijalnog umrežavanja dece na internetu. Izdvojeni su i diskutovani najvažniji indikatori rizika ugrožavanja bezbednosti dece, kao što su profili sa preko 100 prijatelja, kontaktiranje sa strancima, ostavljanje ličnih podataka na profilima, slaba digitalna pismenost dece i roditelja, ekscesivna upotreba interneta, prethodna viktimizacija i drugo. Drugi cilj rada je prezentovanje uspešnih postupaka za redukovanje rizika i jačanje otpornosti dece prilikom socijalnog umrežavanja koje mogu preduzeti vlasnici ovakvih sajtova, roditelji, nastavnici i drugi.

KLJUČNE REČI: socijalno umrežavanje / internet / deca / rizici / prevencija

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke RS, broj 47011

* Email: marina.lepojevic@gmail.com

* Email: zuniceva@eunet.rs

UVOD

U tumačenju ponašanja dece na internetu i analizi mogućih funkcija interneta u savremenoj literaturi i medijima prisutna je svojevrsna ambivalencija. Sa jedne strane, deca su predstavljena kao digitalno obrazovana, socijalno kompetentna i sa dobrim znanjem jezika, a sa druge, kao ranjive žrtve koje su svakodnevno izložene različitim rizicima na mreži. Kako primećuju autori, najznačajnije prednosti interneta su podsticanje kreativnosti i aktivizma, uključivanje u zajednicu, dostupnost obrazovanja i informacija, dok najveće rizike predstavlja izloženost seksualno eksplicitnim, uvredljivim, nasilnim, ekstremističkim i rasističkim sadržajima, komercijalnoj eksploataciji, manipulaciji i obmani, invaziji na privatnost i neželjenim kontaktima (Livingstone, Bober, 2006). Razvojem funkcije interaktivnosti i ekspanzijom socijalnog umrežavanja bude se nove polemike oko korisnosti i štetnosti novih virtuelnih zajednica za razvoj deteta. Prvo, socijalne mreže donose brojne pogodnosti za decu i adolescente. Na primer, one se mogu koristiti u edukaciji, kao nastavno sredstvo ili kontekst (virtuelna učionica) (Munoz, Towner, 2009). Virtuelne socijalne mreže mogu poslužiti za prezentaciju literarnih, umetničkih i drugih radova, za najavu događaja i iznošenje javnih kritika, podsticanje kreativnosti, samopouzdanja i akademskih sposobnosti. Na ovaj način se kod dece razvijaju različite tehničke i socijalne veštine koje su od značaja za njihovo obrazovanje i adekvatne socijalne interakcije. U atmosferi koja je relativno lišena nadzora odraslih, deca mogu da preispituju i ispoljavaju svoje stavove, uverenja i socijalne uloge, stupaju u odnose sa okruženjem putem sopstvene virtuelne prezentacije i razvijaju identitet posredstvom interakcije sa drugima. Socijalne mreže im pomažu da izbegnu neprijatnosti koje izaziva komunikacija u fizičkoj stvarnosti. Sa svojim prijateljima na mreži deca mogu da pruže i dobiju podršku i razmene savete u vezi sa aktuelnim problemima. Prema tome, putem socijalnih mreža deca i adolescenti zadovoljavaju uobičajene razvojne potrebe. Međutim, eksperimentisanje sa identitetom putem socijalnih mreža koje je karakteristično za decu i adolescente može imati i negativne posledice. Šeri Terkl (Sherry Turkle, 2011) navodi da lični virtuelni profil najčešće nije realna samoprezentacija, već fantazija o osobi kakva se želi postati, a da je stvaranje iluzije autentičnosti obično vrlo stresno za decu i adolescente, jer je stvoreni profil veoma važan za njihov društveni život.

Mnogi rizici iz fizičke stvarnosti preseljeni su u virtuelno okruženje, pa se deca u okruženju socijalnih mreža mogu susresti sa različitim negativnim aspektima interpersonalne komunikacije sa vršnjacima i odraslima. U ovom radu biće reči o rizicima socijalnih mreža, kao i preporukama za zaštitu bezbednosti dece prilikom socijalnog umrežavanja.

POJAM I KARAKTERISTIKE SOCIJALNOG UMREŽAVANJA

Prema jednoj od najpotpunijih definicija kojom se sajтови za socijalno umrežavanje jasno izdvajaju od ostalih virtuelnih zajednica je da oni korisnicima omogućavaju formiranje javnog ili polujavnog profila, kreiranje mreže ličnih kontakata i konstantan uvid u sopstvena kretanja i putanje drugih osoba na mreži (Boyd, Ellison, 2007:210). Prvi sajt za socijalno umrežavanje koji je ispunjavao navedene kriterijume bio je *six digris (SixDegrees)* nastao 1997. godine, zatim *rajz (Ryze)*, 2001), *trajb (Tribe)*, 2003), *linkedln (LinkedIn)*, 2002), *frendster (Friendster)*, 2002), *majspejs (MySpace)*, 2003) i *fejsbuk (Facebook)*, 2004) (Boyd, Ellison, 2007). Izgled sajta za socijalno umrežavanje zavisi od dizajniranog sistema (tehnološka opremljenost, interfejs, sadržajnost), samih korisnika (broj, interesi, uloge) i kulturnog konteksta (obrasci interakcija, teme, pravila, običaji) (Nayyar, 2007). Međutim, razvoj sajtova za socijalno umrežavanje nije uslovljen samo tehnološkim napretkom, niti potrebama korisnika. Primera radi, kompanija Fejsbuk je 2005. godine otvorila vrata srednjoškolcima nudeći im članstvo na studentskom sajtu po principu prihvatanja poziva. To je izazvalo burne negativne reakcije brojnih korisnika, ali je, zahvaljujući tome, do kraja 2005. godine broj članova uvećan za 5,5 miliona. Zatim, septembra 2006. godine, napravljene su dve promene u interfejsu koje su se negativno odrazile na privatnost i bezbednost korisnika. Prvo, bez prethodnog obaveštenja, korisnici su na svojim profilima počeli da dobijaju informacije o aktivnostima prijatelja na mreži (usluga *News Feed*). Za samo tri dana nešto manje od milion korisnika fejsbuka je opravdano apelovalo da se privatnost bolje zaštititi, što je kasnije i omogućeno. Drugo, nakon samo dve nedelje, otvoren je pristup svim korisnicima, pa je njihov broj uvećan na 12 miliona do kraja 2006. godine (Ryan, 2008). Trenutak koji je obeležio naglu komercijalizaciju fejsbuka je odluka menadžmenta da se dozvoli povezivanje profila sa različitim aplikacijama. Na jednom mestu našlo se obilje ličnih podataka o korisnicima, uz velike marketinške mogućnosti za mnoge zainteresovane subjekte. I druge promene išle su u korist ciljanog marketinga, a opcije za zaštitu privatnosti koje su korisnici imali na raspolaganju bile su vrlo često zbunjujuće, nepraktične i nekorektne. U skorije vreme, primedbe koje se upućuju fejsbuku tiču se korišćenja softvera za prepoznavanje lica za označavanje, kao i za praćenje aktivnosti korisnika i nakon što se izloguju, dok ne isključe računar (Politika, 2011). Sajтови za socijalno umrežavanje međusobno se bore za dominaciju na tržištu, nudeći korisnicima privlačnije aplikacije, bolje uslove i zaštitu. Mada danas 99% američkih tinejdžera ima profil na fejsbuku (Lenhart et al., 2011), pre samo pet godina 85% tinejdžera je prednost davalo majspejsu u odnosu na ostale mreže (Lenhart, Madden, 2007).

Među prvih deset najbolje rangiranih sajtova za socijalno umrežavanje nalaze se: fejsbuk, majspejs, bebo (*Bebo*), frendster, hajfajv (*hi5*), orkut (*Orkut*), perfsport (*PerfSpot*), zorfija (*Zorpia*), netlog (*Netlog*), habo (*Habbo*). Kao kriterijumi analize poslužili su funkcionalnost profila, pretraživači, bezbednosna politika, tehnička podrška, podsticanje korisnika da komuniciraju samo sa prijateljima i prijateljima svojih prijatelja, a da ne ostvaruju kontakte sa strancima. Neki sajtovi imaju posebne kriterijume za korisnike, bazirane na etničkoj osnovi, seksualnoj, religioznoj, političkoj orijentaciji, zanimanju i drugo. Sajtovi se razlikuju u pogledu kriterijuma koji se odnosi na uzrast korisnika. Postoje sajtovi na kojima korisnici ne mogu biti mlađi od osamnaest godina (na primer orkut), ali i oni gde se može postati korisnik već sa trinaest godina (fejsbuk, bebo, hajfajv). Većina sajtova podržava ideju virtualne internacionalne zajednice, omogućava izradu profila na više jezika i besplatna je (izuzeci su npr. hajfajv i orkut). Osobe mlađe od osamnaest godina ređe imaju profile na frendsteru (3%) i orkutu (4%), a najčešće na habou (70%) i bebou (54%) (Social Networking Websites, 2011). Aktuelna evropska studija o korišćenju socijalnih mreža od strane dece i adolescenata je pokazala da su ograničenja po pitanju uzrasta samo delimično uspešna, iako postoje razlike od zemlje do zemlje i sajta do sajta. Na primer, svako peto dete uzrasta devet do dvanaest godina ima profil na fejsbuku, a ukupno 38% dece ovog uzrasta ima profile na socijalnim mrežama uopšte. Ukupno 70% Holanđana i tek 25% Francuza uzrasta devet do dvanaest godina koristi socijalne mreže (Livingstone et al., 2011). Razlike između pojedinih zemalja mogu biti objašnjene kulturološkim faktorima, vaspitnim stilovima, vršnjačkim normama, dostupnošću interneta, nivoom regulacije sajtova i slično.

Istraživanja pokazuju da su socijalne mreže vrlo popularne među decom i adolescentima u Evropi (Livingstone et al., 2011). Štaviše, izgleda da je to njihova omiljena aktivnost na internetu, jer 77% dece uzrasta trinaest do šesnaest godina i 38% dece uzrasta devet do dvanaest godina ima profil na socijalnim mrežama. Deca mlađeg uzrasta su otvorenija za javne profile i čak četvrtina ima profile podešene tako da svi mogu da ih vide. U petini slučajeva korisnici na javnim profilima ostavljaju telefon ili adresu, što je duplo više u odnosu na one sa privatnim profilima. Fejsbuk je najpopularnija socijalna mreža u sedamnaest od dvadeset pet zemalja koje su učestvovala u ranije pomenutoj evropskoj studiji. Trećina korisnika interneta uzrasta devet do šesnaest godina ima profil na fejsbuku, a 57% onih koji imaju profil na socijalnim mrežama odabralo je fejsbuk. Fejsbuk ima najviše korisnika uzrasta devet do dvanaest godina u Danskoj, Finskoj, Sloveniji i Turskoj. Pored fejsbuka među decom i adolescentima u Evropi popularni su i nasa klasa (*Nasza-Klasa*) u Poljskoj, šuler VZ (*SchülerVZ*) u Nemačkoj, tuenti (*Tuenti*) u Španiji, hajvis (*Hyves*) u Holandiji, hajfajv u Rumuniji i druge. Petina dece u

evropskim zemljama, uzrasta devet do dvanaest godina i četvrtina dece uzrasta devet do šesnaest godina komunicira na mreži sa osobama koje ne poznaje i sa kojima nije povezana dnevnom rutinom. Nisu otkrivene značajnije polne razlike u upotrebi socijalnih mreža (60% devojčica i 58% dečaka ima profile). Među zemljama učesnicama u istraživanju otkrivene su razlike u uzrastu korisnika. Na primer, u Mađarskoj, Litvaniji i Holandiji podjednak broj mlađe i starije dece koristi socijalne mreže, dok u Francuskoj, Norveškoj i Belgiji starija deca tri puta više koriste socijalne mreže u odnosu na mlađu. Mlađa deca se češće lažno predstavljaju kao starija, posebno na mrežama poput španske tuenti, gde je starosna granica za korisnički status četrnaest godina, dok se na sajtovima koji nemaju ograničenja u pogledu uzrasta samo nekolicina dece predstavljala starijim nego što jeste. Mreže poput hajvisa i iviva (*lwiw*) ne postavljaju starosne granice, ali zahtevaju pristanak roditelja za mlađu decu. Pokazalo se da polovina mlađih korisnika (11 i 12 godina) i četvrtina starijih (13 – 16 godina) ne razume instrukcije za zaštitu privatnosti (Livingstone et al., 2011).

U Americi, 2011. godine, zabeleženo je da 80% adolescenata uzrasta dvanaest do sedamnaest godina koristi sajtove za socijalno umrežavanje poput fejsbuka i majspejsa, a 2006. godine njihovo učešće iznosilo je 55% (Lenhart et al., 2011). Prema istom izvoru, 64% odraslih koristi sajtove za socijalno umrežavanje, s tim da učešće starosne grupe do trideset godina iznosi 87%. Fejsbuk je omiljena socijalna mreža američkih tinejdžera (93% ima profil na fejsbuku, 24% na majspejsu i 12% na tviteru). Od ukupnog broja tinejdžera koji koriste socijalne mreže 59% ima profil samo na jednom sajtu, a 41% na više sajtova. Od ukupnog broja onih koji imaju više profila, 99% ima profil i na fejsbuku, a od onih koji imaju samo jedan profil u 89% slučajeva to je fejsbuk. Rezultati istraživanja pokazuju da američki tinejdžeri na socijalnim mrežama najčešće četuju i šalju instant poruke (88%), razmenjuju komentare sa svojim prijateljima (87%), ažuriraju sopstvene statuse na profilima (86%), postavljaju fotografije i video zapise (80%), šalju privatne poruke svojim prijateljima (76%) i drugo. Najlošije rangirana aktivnost je igranje igrice (50%), iako je igranje igrice van konteksta socijalnih mreža zastupljenija aktivnost dece (85% dece igra igrice na računaru). Deca starijeg uzrasta su i u Americi aktivnija na socijalnim mrežama. Izvesnije je da će deca uzrasta četrnaest do sedamnaest godina češće komentarisati ono što su njihovi prijatelji postavili, ažurirati svoj status, postavljati video klipove i fotografije, označavati druge komentare, fotografije i video zapise. Za mlađi uzrast je karakteristično igranje igrice na socijalnim mrežama. I to čak 69% dvanaestogodišnjaka i trinaestogodišnjaka koristi sajtove za igranje igrice na socijalnim mrežama, što čini i 44% dece uzrasta od četrnaest do sedamnaest godina (Lenhart et al, 2008). Obrasci upotrebe socijalnih mreža od strane dečaka i devojčica su

vrlo slični, s tim što devojčice (88%) češće postavljaju fotografije ili video klipove u odnosu na dečake (71%) i češće označavaju druge osobe (79% devojčica i 60% dečaka) (Lenhart et al, 2011).

RIZICI SOCIJALNOG UMREŽAVANJA DECE

Na osnovu istraživanja obrazaca socijalnog umrežavanja dece i adolescenata u evropskim zemljama, Sonja Livingston i saradnici (2011) izdvojili su tri indikatora rizika ugrožavanja bezbednosti: preko 100 prijatelja na profilu; kontaktiranje sa osobama koje se poznaju samo preko mreže i sa kojima ne postoji nikakav odnos u fizičkom svetu; ostavljanje ličnih podataka na svom profilu pomoću kojih se može otkriti identitet. Istraživanje ovih autora je pokazalo da adolescenti dva puta češće nego deca imaju preko 100 kontakata na svojim profilima. Adolescenti (13 – 16 godina) poreklom iz Belgije, Danske, Grčke, Mađarske, Italije, Holandije, Norveške, Poljske, Švedske i Velike Britanije imaju više kontakata u odnosu na one iz ostalih zemalja. Generalni trend je da se na starijem uzrastu povećava broj kontakata sa osobama koje se upoznaju preko mreže, ali su zapažena izvesna odstupanja (mlađi korisnici fejsbuka u Turskoj i mivipa u Mađarskoj su pretežno imali kontakte sa osobama koje nisu poznavali u realnom životu). Deca iz različitih zemalja su se razlikovala prema obrascima ponašanja na socijalnoj mreži fejsbuk (polovina dece iz Švedske prema svega 10% dece iz Turske ima kontakte sa osobama koje poznaju samo preko ove mreže). Na javnim profilima može se naći više ličnih podataka nego na profilima koji su potpuno ili delimično limitirani. Svako peto dete sa javno dostupnim profilom ostavlja adresu i/ili broj telefona. Najviše privatnih podataka ostavlja se na socijalnim mrežama fejsbuk, nasa klasa (*Nasza-Klasa*) i tuenti (*Tuenti*). Iako je jedna od ključnih karakteristika sajtova za socijalno umrežavanje deljenje ličnih sadržaja i informacija sa drugim korisnicima, deca korisnici socijalnih mreža koji se trude da posredstvom teksta, slika, video zapisa prenesu što više informacija o sebi, svesno ili nesvesno žrtvuju lične podatke koji na različite načine mogu biti upotrebljeni (van den Berg, Leenes, 2011). Prema rezultatima novijih istraživanja deca na socijalnim mrežama najčešće daju sledeće informacije: u 50% slučajeva otkrivaju lične podatke (Lenhart, Madden, 2007; Hinduja, Patchin, 2008); u 79% slučajeva ostavljaju svoje slike, u 66% slučajeva slike svojih prijatelja, u 61% slučajeva slike grada u kome žive, u 41% slučajeva naziv škole, u 29% slučajeva i-mejl adresu, puno ime i prezime (Lenhart, Madden, 2007); trećina korisnika deli šifru sa svojim prijateljima (Lenhart et al, 2011).

Neki autori smatraju da zaštitne mere treba fokusirati na interaktivni element komunikacije, a ne na otkrivanje informacija o sebi kao što se obično

preporučuje (Ybarra et al., 2007). Oni ističu da nije empirijski potvrđeno da je ostavljanje privatnih podataka u direktnoj vezi sa rizikom viktimizacije, već su obično uključena i druga rizična ponašanja. U prilog tome govore podaci istraživanja rizičnih ponašanja dece i adolescenata koja su povezana sa interpersonalnom viktimizacijom putem interneta. Od ukupnog broja ispitanika koji barem jednom u šest meseci koriste internet, petina je u poslednjih godinu dana doživela neki oblik internet viktimizacije. Rezultati ovog istraživanja otkrivaju da ponašanja kao što su komuniciranje sa osobama koje se poznaju samo preko interneta, razgovaranje o seksu sa nepoznatim osobama, davanje nepristojnih i bezobraznih komentara i namerno sramoćenje druge osobe, mogu doprineti viktimizaciji. Rizik viktimizacije je jedanaest puta veći ukoliko deca i adolescenti ispoljavaju neka od navedenih ponašanja. Međutim, samo otkrivanje ličnih podataka ne povećava rizik interpersonalne viktimizacije.

Deca i odrasli često koriste iste socijalne mreže, čime je bezbednost dece dodatno ugrožena. Na primer, u Americi, 93% dece i 87% odraslih korisnika socijalnih mreža ima profil na fejsbuku, 24% dece i 14 % odraslih na majspejsu, a 12% dece i 10% odraslih na tviteru (Lenhart, 2011). Među odraslima koji koriste iste socijalne mreže kao deca ima i seksualnih prestupnika. To potvrđuju rezultati istraživanja obrazaca ponašanja učenika, studenata i seksualnih prestupnika na socijalnim mrežama (Dowdell et al, 2011): sve tri grupe često koriste iste socijalne mreže; procenat seksualnih prestupnika je nešto veći na majspejsu, a dece i studenata na fejsbuku; dve trećine prestupnika započinje seksualne diskusije još pri prvoj konverzaciji; preko polovine seksualnih prestupnika prikriva identitet dok je na četv; većina prestupnika radije kontaktira devojčice u tinejdžerskom dobu nego dečake; sve tri grupe gotovo podjednako koriste avatare na sajtovima poput Drugog života (*Second Life*); polovina studenata poznaje nekoga ko je učestvovao u razmeni fotografija nagih osoba ili ko je bio žrtva ovakve razmene. Prestupnici najčešće koriste socijalne mreže da bi stupili u kontakt sa žrtvom i započeli neku vrstu seksualne veze, da bi prikupili informacije o žrtvi, njene fotografije i druge fajlove i stupili u kontakt sa njenim prijateljima. U Americi je tokom 2006. godine, od ukupnog broja seksualnih delikata izvršenih preko interneta u kojima su žrtve bile maloletne, 33% izvršeno putem socijalnih mreža (2322 slučaja) (Mitchell et al., 2010). Kao specifične karakteristike ovih krivičnih dela mogu se izdvojiti učestalije ostvarenje fizičkog kontakta, starije žrtve i mlađi učinioци. Smatra se da je strah u vezi sa upotrebom socijalnih mreža za vršenje seksualnih krivičnih dela neopravdan, jer se kao sredstvo izvršenja češće koriste sobe za čet (Mitchell et al., 2010; Wolak et al., 2008). Na osnovu proučavanja seksualnog nasilja nad decom putem interneta uočene su izvesne pravilnosti: u odnosu na preadolescente

starija deca su češće izložena neprikladnim, seksualno eksplicitnim sadržajima; devojčice su češće žrtve, ukoliko se izuzme snimanje pornografskih materijala koje je jednako zastupljeno kod oba pola; ugroženija su deca nižeg obrazovnog nivoa, homoseksualne orijentacije, koja češće koriste internet, zlorabljavaju psihoaktivne supstance, imaju iskustvo prethodne viktimizacije, ispoljavaju simptome depresije ili anksioznosti, imaju neadekvatan odnos sa roditeljima i drugo (Soo, Bodanovskaya, 2011). Pored toga, neki autori posebno naglašavaju rizik koji nose određeni obrasci ponašanja, kao što su posećivanje sajtova koji podstiču na zločine mržnje, proanoreksičnih sajtova, sajtova koji promovišu samopovređivanje i članstvo u forumima koji okupljaju zavisnike od psihoaktivnih supstanci (Livingstone et al, 2011a).

Digitalna pismenost, odnosno osposobljenost dece za rad na računaru je važan faktor očuvanja bezbednosti prilikom socijalnog umrežavanja. To se posebno odnosi na poznavanje postupaka za zaštitu privatnosti i rizika kojima mogu biti izloženi na mreži. Prema rezultatima novijih istraživanja deca i adolescenti uzrasta jedanaest do šesnaest godina poseduju sledeće digitalne veštine: 56% ume da podesi opcije kojima se štiti privatnost; 64% zna da označi sajt koji im je važan; 64% ume da blokira poruke od osobe sa kojom ne želi da komunicira; 63% zna kako da pronade informacije o unapređivanju bezbednosti na internetu (Livingstone et al., 2011a). Otkriveno je da je digitalna kompetencija bolja na starijem uzrastu i da su dečaci neznatno kompetentniji. Najkompetentnija su deca iz Finske, Slovenije, Holandije i Estonije, a slabije veštine imaju deca iz Turske, Italije, Rumunije i Mađarske. Zabrinjava podatak da je 67% dece izjavilo da zna više o radu na računaru od svojih roditelja (Livingstone et al., 2011a). Međutim, smatra se da, uporedo sa unapređivanjem kompetencija, sa iskustvom i vremenom provedenim na mreži raste i svest korisnika da mogu biti ugroženi i njihov kapacitet za zaštitu od potencijalnih pretnji (Livingstone, Brake, 2010; Livingstone, 2008).

Jedna od mogućih posledica ekscesivne upotrebe socijalnih mreža je zavisnost od socijalnih mreža, kao tip internet zavisnosti, o kojoj se poslednjih godina mnogo diskutuje. Poslednjih nekoliko godina, zavisnost od socijalnih mreža je predmet istraživanja koja su rađena u svetu (Christakis et al., 2011) i kod nas (Bodroža sa sar., 2008). U Americi je otkriveno da među srednjoškolcima ima 4% internet zavisnika, a njihove karakteristike su intenzivna aktivnost na socijalnim mrežama, pretežno dnevna upotreba interneta, izraženi simptomi depresije i socijalne izolacije (Christakis, 2011). U Evropi, u ukupnoj populaciji uzrasta devet do šesnaest godina, 28% devojčica i 31% dečaka ispoljava jedan ili više simptoma ekscesivne

upotrebe interneta (Livingstone et al., 2011a): 33% dece na internetu ostaje duže nego što je planirano; 33% dece je uznemireno kada nema pristup internetu; 35% priznaje da zbog interneta nema vremena za druženje i izradu domaćih zadataka; 17% izjavljuje da zbog interneta nije jelo ili spavalo, a kod 5% se to dešava vrlo često; 42% često koristi internet i kada im se to ne radi. Ispoljavanje simptoma ekscesivne upotrebe interneta je najučestalije kod dece iz Estonije (50%), Portugalije (49%), Bugarske (44%), Irske (43%) i Velike Britanije (43%), a najmanje učestalo kod dece iz Italije (17%) i Mađarske (20%) (Livingstone et al., 2011a).

PREPORUKE ZA ZAŠTITU DECE NA SOCIJALNIM MREŽAMA

Evropska komisija je 2009. godine formulisala principe bezbednijeg socijalnog umrežavanja i tim putem podržala inicijativu za unapređivanje bezbednosti, koja je pokrenuta od strane više od dvadeset sajtova za socijalno umrežavanje (European Commission, 2009). Ti principi su: 1) unapređivanje svesti o upućivanju i pristupačnosti sigurnosnih poruka i polisa korisnicima, roditeljima, nastavnicima i drugim zainteresovanim stranama, koje treba da su uočljive, jasne i uzrasno prilagođene; 2) servisi koje nude sajtovi za socijalno umrežavanje treba da budu uzrasno prilagođeni populaciji kojoj su namenjeni; 3) tehnološka opremljenost sajtova za socijalno umrežavanje i upućivanje korisnika u oruđa koja su im dostupna; 4) predviđanje mehanizama putem kojih se jednostavno mogu prijaviti ponašanja ili sadržaji koji su u suprotnosti sa uslovima korišćenja servisa; 5) pravovremeni odgovor na žalbe korisnika o neprikladnim sadržajima ili ponašanjima; 6) omogućavanje korisnicima i njihovo podsticanje da vode računa o sopstvenoj privatnosti i imaju punu kontrolu nad informacijama koje postavljaju; 7) identifikovanje potencijalnih pretnji putem pregleda nedozvoljenih sadržaja i ponašanja.

Proverom primene navedenih principa u radu četrnaest sajtova za socijalno umrežavanje (arto (*Arto*), bebo, fejsbuk, đovani (*Giovani*), hajvs, IRS galerija (*IRC-Galleria*), majspejs, naša klasa, netlog (*Netlog*), van (*One*), rejt (*Rate*), šulerVZ (*SchuelerVZ*), tuenti i zap (*Zap*)) došlo se do sledećih podataka: jedanaest sajtova predviđa minimalnu starosnu granicu za pristupanje sajtu; na samo dva sajta onemogućen je pristup ličnim informacijama svakom koga korisnik nije označio kao prijatelja; za uključivanje na dve socijalne mreže potrebno je da osoba prethodno dobije od nekog korisnika; dvanaest sajtova onemogućava pronalaženje profila maloletnika putem eksternih pretraživača (*Google*, *Bing*, *Yahoo*); svi sajtovi imaju bar jedan mehanizam za prijavu neprikladnih sadržaja i ponašanja; trinaest sajtova ima

vrlo jednostavna podešavanja pristupanja privatnosti na profilima; jedanaest sajtova ima dodatnu tehničku podršku (Donoso, 2011).

Evropske zemlje se prema dostupnosti interneta i nivou rizika po bezbednost mogu klasifikovati u nekoliko sledećih grupa: zemlje sa većom dostupnošću interneta i visokim rizikom su Bugarska, Danska, Estonija, Letonija, Rumunija, Norveška, Češka i Švedska; zemlje sa većom dostupnošću interneta i umerenim rizikom su Kipar, Finska, Holandija, Poljska, Slovenija i Velika Britanija; zemlje sa manjom dostupnošću interneta i niskim rizikom su Mađarska, Italija, Francuska, Belgija, Austrija, Nemačka i Grčka; zemlje sa malom dostupnošću interneta i umerenim rizikom su Španija, Irska, Turska i Portugalija (Lobb et al., 2011:65). Autori ove studije zaključuju da rizik generalno raste sa dostupnošću interneta, pri čemu veliku ulogu ima učestalost upotrebe interneta i vrsta pristupa (npr. preko mobilnog telefona).

Roditelji najčešće nisu upućeni u to šta njihova deca rade na internetu. Na primer, deca i adolescenti uzrasta devet do devetnaest godina u 46% slučajeva izveštavaju da su otkrili veliki broj ličnih podataka i u 67% slučajeva da su videli pornografski sadržaj na internetu, dok samo 16% roditelja misli da je njihovo dete otkriva lične podatke ili da je došlo u dodir sa pornografskim sadržajima (Livingstone, Bober, 2006). Istraživanja pokazuju da 32% roditelja ne dozvoljava deci da imaju profile na socijalnim mrežama, 20% roditelja dozvoljava deci da koriste socijalne mreže uz superviziju, a skoro polovina roditelja ne brani deci pristup mrežama (Livingstone et al., 2011). Razlike postoje od zemlje do zemlje. U Francuskoj je deci u 45% slučajeva zabranjeno da koriste socijalne mreže, u Grčkoj u 42%, u Italiji i Španiji u 41% slučajeva. Mlađa deca uglavnom poštuju zabrane roditelja, dok 50% dece koja su starija od dvanaest godina ima profile na socijalnim mrežama i pored zabrane roditelja (Livingstone et al., 2011). Faktori koji roditeljima otežavaju da pomognu deci prilikom upotrebe interneta su pretežno socio – ekonomske prirode (24% roditelja nema završenu srednju školu, a 25% dece ima roditelje koji ne koriste internet). Deca dobijaju uputstva za korišćenje interneta od roditelja (63%), nastavnika (58%) i vršnjaka (44%), s tim da roditelji (93%) češće nego deca (85%) izjavljuju da su davali smernice za ponašanje na internetu (Lenhart et al., 2011). Nastavnici najčešće daju deci instrukcije o ponašanju na mreži, kvalitetu sajtova koje posećuju i postupanju kada ih neko uznemirava i pomažu im kada nešto ne umeju da urade ili nađu na internetu. Ranije se posebno insistiralo na držanju računara u zajedničkim prostorijama kako bi roditelji mogli da kontrolišu decu, ali noviji podaci sugerišu da bi se trebalo fokusirati na druge aspekte zaštite (npr. interaktivni element komunikacije), jer deca često koriste internet od kuće

prijatelja ili rođaka (53%), iz spavaće sobe (49%) ili sa mobilnog telefona (33%) (Livingstone et al., 2011a).

Preporuke za unapređivanje bezbednosti dece na internetu kojih bi roditelji trebalo da se pridržavaju su: učestaliji razgovori sa decom, korišćenje interneta zajedno sa detetom, upoznavanje deteta sa načinima prevazilaženja potencijalnih rizika, ukazivanje poverenja detetu, spremnost da konstruktivno pristupe rešavanju problema, ali i pribavljanje sredstava koja će im omogućiti lakšu kontrolu ponašanja deteta na internetu (O'Neill et al., 2011). Interesantno je da neki autori kritikuju preporuke za postupanje roditelja koje nalažu kontrolisanje ponašanja dece na internetu bez njihove saglasnosti i zalažu se za poštovanje prava deteta na slobodu izražavanja i zaštitu privatnosti koja su zagarantovana Konvencijom o pravima deteta (Livingstone, Brake, 2010). Pomenuti autori smatraju da takve načine zaštite treba primenjivati samo kada su u pitanju deca u riziku, kako bi se ugrožavanje privatnosti smanjilo.

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize savremene literature o socijalnom umrežavanju dece, nameće se zaključak da, uporedo sa povećavanjem mogućnosti koje internet i socijalne mreže pružaju, rastu i rizici ugrožavanja bezbednosti dece. Nivo rizika u velikoj meri je određen dostupnošću interneta u kombinaciji sa socio – kulturnim kontekstom i aktuelnom regulativom socijalnog umrežavanja. Drugim rečima, nivo rizika je veći u sredinama u kojima je dostupniji internet, blaža politika postupanja značajnih regulatornih tela i veća sloboda izražavanja. Kao najugroženije, izdvajaju se razvijene zapadne zemlje, ali i nove članice EU. Trenutno najpopularnija socijalna mreža je fejsbuk. Fejsbuk je najbolje rangiran u odnosu na ostale slične sajtove, ali je istovremeno i najviše kritikovan zbog ugrožavanja privatnosti u komercijalne i druge nedozvoljene svrhe. Postojeći empirijski podaci ukazuju na to da su ugroženija deca starijeg uzrasta i adolescenti. Iako su mlađa deca nedovoljno kompetentna za adekvatnu zaštitu na internetu i socijalnim mrežama, kod njih je roditeljska kontrola stroža, pri čemu većina sajtova za socijalno umrežavanje ograničava pristup mlađim korisnicima. Savremena istraživanja ne otkrivaju značajnije razlike među polovima u pogledu rizika ugrožavanja bezbednosti. Neki od najznačajnijih pokazatelja povećanog rizika viktimizacije na internetu i socijalnim mrežama su: veliki broj virtuelnih prijatelja na profilima, komunikacija sa nepoznatim osobama, razgovaranje o seksualnim temama sa strancima, verbalna agresija i drugo. Pored opasnosti od seksualne eksploatacije, treba imati u vidu i nove opasnosti

poput sajtova i grupa koje promovišu samopovređivanje, samoubistvo, huliganizam i zločine mržnje.

Društvena svest i odgovornost u pogledu ugrožavanja dece putem socijalnog umrežavanja još uvek je na vrlo niskom nivou. U borbi za očuvanje bezbednosti dece postavljanje standarda za funkcionisanje socijalnih mreža i kontrolisanje njihove primene predstavlja važan korak. Pored toga, pažnju treba posvetiti i informisanju i edukaciji dece, roditelja i nastavnika o bezbednom korišćenju interneta i socijalnih mreža.

REFERENCE

- (1) Bodroža, B., Jovanović, M., Popov, B. (2008) Latentna struktura ponašanja u virtuelnim društvenim zajednicama i njegove relacije sa socijalnom anksioznošću. *Primenjena psihologija*, 1 (1-2), str. 19-35.
- (2) Boyd, D., Ellison, N. (2007) Social network sites: definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13 (1), pp. 210-230.
- (3) Christakis, D., Moreno, M., Jelenchick, L., Myaing, M., Zhou, C. (2011) Problematic internet usage in US college students: a pilot study. *BMC Medicine*, 9 (77), pp. 2-6.
- (4) Donoso, V. (2011) *Assessment of the implementation of the Safer Social Networking Principles for the EU on 14 websites: Summary Report*. Luxembourg: European Commission, Safer Internet Programme.
- (5) Dowdell, E., Burgess, A., Flores, R. (2011) Online social networking patterns among adolescents, young adults and sexual offenders. *The American Journal of Nursing*, 111 (7), pp. 28-36.
- (6) European Commission (2009) *Safer Social Networking Principles for the EU*. Brussels: EU.
- (7) Hinduja, S., Patchin, J. (2008) Personal information of adolescents on the Internet: a quantitative content analysis of MySpace. *Journal of Adolescence*, 31 (1), pp. 125-146.
- (8) Lenhart, A., Kahne, J., Middaugh, E., Macgill, A., Evans, K., Vitak, J. (2008) *Teens, Video Games and Civics*. Washington: Pew Research Center's Internet & American Life Project.
- (9) Lenhart, A., Madden, M. (2007) *Teens, privacy and online social networks*. Washington: Pew Research Center's Internet & American Life Project.

- (10) Lenhart, A., Madden, M., Smith, A., Purcell, K., Zickuhr, K., Rainie, L. (2011) *Teens, kidness and cruelty on social network sites*. Washington: Pew Research Center's Internet & American Life Project.
- (11) Livingston, S., Brake, D. (2010) On the rapid rise of social networking sites: new findings and policy implications. *Children & Society*, 24 (1), pp. 75-83.
- (12) Livingstone, S. (2008) Taking risky opportunities in youthful content creation: teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10 (3), pp. 393-411.
- (13) Livingstone, S., Bober, M. (2006) Regulating the internet at home: contrasting the perspectives of children and parents. In: D. Buckingham, R. Willett (Eds.), *Digital generations: children, young people and new media* (pp. 93-113). Mahwah, N.J: Lawrence Erlbaum Associates.
- (14) Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011a) *Risks and safety on the internet: The perspective of European children*. Full Findings. London: EU Kids Online.
- (15) Livingstone, S., Ólafsson, K., Staksrud, E. (2011) *Social networking, age and privacy*. London: EU Kids Online.
- (16) Lobe, B., Livingstone, S., Ólafsson, K. and Vodeb, H. (2011) *Cross-national comparison of risks and safety on the internet: Initial analysis from the EU Kids Online survey of European Children*. London: EU Kids Online.
- (17) Mitchell, K., Finkelhor, D., Jones, L., Wolak, J. (2010) Use of social networking sites in online sex crimes against minors: an examination of national incidence and means of utilization. *Journal of Adolescent Health*, 47 (2), pp. 183-190.
- (18) Munoz, C., Towner, T. (2009) *Opening Facebook: how to use Facebook in the college classroom*. Charleston: Society for Information Technology and Teacher Education.
- (19) Nayyar, D. (2007) *Modern mass communication: concepts and processes*. Delhi: Oxford Book Company.
- (20) O'Neill, B., Livingstone, S. and McLaughlin, S. (2011) *Final recommendations for policy, methodology and research*. London: EU Kids Online.
- (21) Politika (2011) *Novi dizajn i nove prijave protiv Fejsbuka*, subota 1. oktobar
- (22) Ryan, J. A. (2008) The virtual campfire: an ethnography of online social networking. *Master thesis*. Middletown: Faculty of Wesleyan University.

- (23) Social Networking Websites (2011) *Social Networking Websites Review*. Retrieved November 22, 2011. from <http://social-networking-websites-review.toptenreviews.com/>
- (24) Soo, K., Bodanovskaya, Z. (2011) Risk factors of becoming a victim of Internet related sexual abuse. In: M. Ainsaar, L. Loof (Eds.), *Online behavior related to child sexual abuse* (pp. 46-50). London: Kingstone University.
- (25) Terkl, Š. (2011) *Sami zajedno*. Beograd: Klio.
- (26) Van den Berg, B., Leenes, R. (2011) Keeping up appearances: audience segregation in social network sites. In S. Gutwirth, Y. Pouillet, P. De Hert (Eds.), *Computer privacy and data protection: an element of choice* (pp. 211-233). Dordrecht: Springer.
- (27) Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K., Ybarra, M. (2008) Online “predators” and their victims: myths, realities and implications for prevention and treatment. *American Psychologist*, 63 (1), pp. 111-128.
- (28) Ybarra, M., Mitchell, K., Finkelhor, D., Wolak, J. (2007) Internet prevention messages – targeting the right online behaviors. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161 (2), pp. 138-145.

INTERNET SOCIAL NETWORKING RISKS AT CHILDREN

Children around the world almost daily access to social networking sites in order to achieve interpersonal interactions with peers. Social networking can contribute to the development of creativity, self-efficacy, various academic achievements, self-esteem, tolerance for diversity and social skills of children, but are also at risk of abuse and violence. The first objective of this study was to analyze the results of contemporary research on children's risks of social networking on the Internet. Featured are discussed and the most important indicators of risk jeopardizing the safety of children, as well as profiles of over 100 friends, contact with strangers, leaving personal information on profiles, poor digital literacy of children and parents, excessive use of the Internet, previous victimization, and more. The second objective of this paper is the presentation of successful procedures for reducing risk and strengthening the resilience of children in social networking that can take the owners of these sites, parents, teachers and other subjects.

KEY WORDS: social network / Internet / children / risks / recommendation